

ŽIVOT SVATÉHO VÁCLAVA

Život svatého Václava

Staročeská legenda zvaná *Život svatého Václava* vznikla ve druhé polovině 14. století překladem latinské legendy *Crescente religione cristiana*, jež byla sepsána patrně v roce 1358 císařem Karlem IV. Karlova latinská legenda je považována za vrcholné dílo naší středověké latinské svatováclavské hagiografie.

Její staročeský překlad se dochoval ve čtyřech verzích, nyní čtenářům předkládáme text obsažený v rukopisném *Pasionálu muzejním* (uloženém v Knihovně Národního muzea v Praze) z roku 1379. V roce 1878 pořídil jeho edici historik Josef Emler, avšak v podobě zohledňující současný stav poznání staré češtiny vydáváme text samostatně poprvé až nyní.

Předloha: rukopis, Česko, Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign.: III D 45, 141v2–145r2

Elektronickou edici připravili: Štěpán Šimek (editor), Boris Lehečka (kódování TEI)

Copyright © Štěpán Šimek, 2012

Copyright © oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012

Copyright © Nakladatelství Academia, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., 2012

E-mailový kontakt: vyvoj@ujc.cas.cz

Obálku navrhl Robin Brichta s použitím obrázku ze Snáře Vavřince z Březové (polovina 15. století, Moravská zemská knihovna v Brně, signatura Mk 0000.0014, fol. 1r). Při tvorbě knihy byla použita písma FreeSerif a FreeSans.

Edice vznikla v rámci řešení projektu GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bází)*.

ISBN 978-80-86496-56-6 (PDF)

ISBN 978-80-86496-57-3 (EPUB)

Vydal Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Nakladatelství Academia.
Praha 2012.

Obsah

Život svatého Václava.....	1
Souhrnná ediční poznámka.....	4
Komentář editora.....	6

Život svatého Václava

[141v] Když tomu všemohúcie milost božie chtěla, aby se viera křesťanská spořě rozmnožila, Svatopluk, moravský král, od svatě[142r]ho Cyrilla, moravského arcibiskupa, svatý křest jest přijal. A potom, když bratr svatého Cyrilla jménem Metudius po jeho skončení miesto něho moravským arcibiskupem byl učině^a, tehdy české slovutné kniežě jménem Bořivoj a jeho bohobojná kněžna svatá Ludmila v tom městě, ješto Velehrad slóve, tu, ješto tehdy moravského arcibiskupstvie stolec i hlava bieše, v kostele svatého Víta od blaženého arcibiskupa Metudia oba svatý křest sta přijala. V těch časiach to šlechtné kniežě české Bořivoj jměl jest dva syny, jeden slul Spytigneus a druhý Vratislav. Tehdy Spytigneus, nemnoho na světě přěbyv, umřěl a Vratislav po něm v Čechách kniežětem byl ostal. Potom to slovutné kniežě Vratislav [s] svú kněžnú, jiejžto jméno bylo Drahomíř, jměl dva syny, svatého Václava a nemilostivého Boleslava. A když Vratislav kniežě s pravým srdcem křesťanskú viera milováše, na to jeho kněžna Drahomíř nic netbala, ale pohanských modl se vždy přidržieše. Potom po těch časiach to šlechtné kniežě Vratislav svého syna svatého Václava tiem úmyslem, aby potom českým kniežětem byl, svatěj Ludmile jeho chovati poručiv, skončil. A jeho kněžna Drahomíř, v druhého syna Boleslava se uvázavši, ku pohanským modlám jeho všěmi činy vedieše. Ale předrahý ten květ, první v českěj zemi v svatěj vieřě vzkvetlý, svatá Ludmila, vnuka svého, svatého Václava, svatému čtení podlé křesťanskěj viery^b jeho učieci chováše. Tehdy milostivý utěšitel Duch svatý tak toho dietěte srdce vnitřním vdešením [142v] byl rozpálil, ež jeho svatá učenie, jako světlé jiskry od něho jdúc, se stkviechu a jeho osvieceené promluvenie jako plovúcie stredi sladce od jeho svatých ust pocházieše, pro ježto skrzě jeho svatého slova snažné kázanie všěcka Česká země slavně jest osvieceena netolik slovem, ale i rozličným příkladem, neb se tak o jeho svatěj milosti píše, ež jest byl přěčistého života, své tělesenstvie bez poškvorny choval a vždy žádať, kak by pro Jezukrista svú krev prolil, pro nižto spravdnost svaté viery ne tajně, ale zjevně kázáše, vždy se Bohu nábožně modlil, bedlivě ve dne i v noci Boha následujě ve všěch svatých skutciech, v almužnách, u milosrdí i u pokořě nad jiné své rovně znamenitě prospieval. Těch časuov ta závistivá Drahomíř, nemilostivá pohanka, žádať nad svú čščí svatú Ludmilú kněžstvo České země obdržěti, dva šeradná násilníky, jimažto jména byla Thuman a Guman, do Tetína na hrad poslala, aby tam jěvše věrnú boží služebnici svatú Ludmilu zahubila. A tak se jest stalo, od tú dvú jest udávena a ta svatá dušě do nebes vzata. Potom nemilostivá pohanka Drahomíř jala se křesťanuov nenáviděti a jim mnoho zlého činiti. Ale syn jejie svatý Václav viera křesťanskú, jakž jeho byla svatá Ludmila, babka jeho, naučila, tvrdě držieše, navracije zasě jí rozehnalé křesťany a jim milostivě v jich potřebách pomáhajě. To také zvláščí pokorú činieše, ež oplatky tajně peka a z hroznóv víno svýma rukama vydavujě k božiej službě po kostelech dáváše. Často také drva a jinú potřebu chudým vdovám, [143r] pracným i rozličným sirým lidem tajně v noci nosieše. Těch časuov kúřimské kniežě, vida božieho sluhu pýchu,¹ jeho na svéj mysli potupně nesa, jal se kněžství České země přěkážěti, rozličně i veliké násilé činiti tak, ež musil svatý Václav s velikú vojskú na pole proti němu táhnúti, nedada své země viece hubiti. Jehožto zástup kúřimské kniežě potupiv, s svým zástupem proti němu také na pole vyjel a s ním se k boji zamluvil. Jemužto svatý Václav po poslu vzkázal a řka: Když žádaš nad mým kněžstvím vévoditi, cožť je toho potřeba, aby ti u boji zbiti byli, nad nimižto chceš panovati? Jáť tvých lidí krve prolitie nežádaji. Jest líť

^a učiněn] uczynyl

^b viery] wierzie

¹ nejisté čtení, poškozený text

se mnú boj lib, nade mnú nad samým^c svítěžě, panujž nade všemi nad mými, a pak liř já tě přemohu, ale ař tvoji pod mú moc slušějí. Tomu poselství kniežě kúřimské vesele povolil, aby ta smlúva byla s uobú stranú otvrzena tak, jakž by nikdo jima pomáhati nesměl, jakžto se i stalo. A když tě kniežětě proti sobě na sedánie diesta a obě vojščě na tom přihládaní stásta, v tu hodinu anděli s nebes sstúpivše nad svatým Václavem se vznášiechu a kříž stkvúcí před jeho tváří svatú se blščieše. To kúřimské kniežě uzřev, před svatým Václavem na zemi padl, prosě, aby mu ráčil svouj hněv odpustiti. Jemužto svatý Václav vecě: Vrať se domov s pokojem a měj na svém dosti, jáť tvého nežádaji. Potom po malých časiach svatý Václav, aby k ciesařovu dvoru jěl, byl pozván. A když tam přijěl, od ciesařě i ode všech kniežat^d ctně přijat a tu u pilných ciesařových radách znamenitě nade všě jiné u múdrosti poznán. A když jednoho jitra v ciesařovu radu pozván a pro velikú práci, jižto zvláš[143v]če v noci Bohu se modle nesl, rozličně se trudil, v radu přijíti se zapozdil, tehda ciesař s kněžími, by se pro svú hrdost přijíti oblenil, to byl tak zpósobil, když by svatý Václav v radu přišel, aby ho nikdo povstáním nepoctil. Avšakž jakž brzo svatý Václav v radu přišel, uzřev ciesař, ano jeho světi anděli vedú a kříž zlatý jemu se na čele stkvie, inhed před ním se všemi kniežaty padna, jemu se pokořil, slibujě jemu, což by na něm poprosil neb kázal, na tom byl by uslyšán. Tehdy svatý Václav ruky svatého Víta na ciesařovi poprosil a inhed jemu ji mile ciesař dal. Potom svatý Václav s tím drahým darem do pražského města přijev, kostel ve jmě svatého Víta založiv učinil. A za tím po toho svatého otcě, řezenského biskupa, jenž těch časuov nad Českú zemí biskupového duostojenstvie moc jmějieše, poslal, prosě, aby se přijěti neoblenil, ale přijěda kostel svatého Víta posvětil. Jemužto řezenský biskup odevzkázal a řka: A zda mne, synu milý, potřebuješ? Věz to, jež ten kostel, jehožto posvěcenie žádáš, tenť kostel, jakž sem božím zjevením viděl, povýšen bude v dóstojenství arcibiskupstvie, stolec i hlava duchovnie tvé země. Avšak aby se tvá prosba i vóle naplnila a tvouj kostel byl posvěcen, rádř to chci zpósobiti. Což potom svatý Václav pro Jesukrista pokorných a milosrdných skutkuov činil, o tom jest mnoho psáno. Zvlášče když jednoho časa svatý Václav v noci, ano snieh a led veliký, s svým s starým sluhú, jenž slul svatý Podivoj, jemužto vše tajenstvie i náboženstvie svatého Václava známo bylo, k kostelu bos jdieše, tehda ten svatý Podivoj, kakžkoli v obuvi jda, však veliké zimy trpěti nemožieše. Jemužto [144r] svatý Václav vecě: Podivoji, vizi to, žeř jest zima, stúpaj u mé stúpějě. A jakž počě v jeho svatě stúpějě stúpati, tak se jemu nohy shřiely tak, jež nepočě nic zimy číti. A ty jisté svatého Václava stúpějě, ež po zmrzlém blátě chodě své svatě nohy obraňováše, všickny krvavy biechu. To také svatý Václav zvlaščieho milosrdie činil, ež pohanské a porobené děti kupujě, k svatému křstu přepravujě, Bohu je dědil. Bojě se také, aby ižádného člověka krev^e nevinně nebyla odsúzena, všě šibenicě a žalářě obořiti kázal. Ten také dar svatý Václav vláščí a od Boha jměl, ež prorocky u budúcích časiach mnohé věci přěvděděl, a znamenitě zjevno mu bylo, aby tělo své babky svatě Ludmily na jiné místo přěnesenie učinil. A tak se jest stalo, ež potom viděnie svatý Václav cělěť tělo svatě Ludmily v Tetíně nalez, do Prahy přinesl a v klášterě svatého Jiřie, tu, ježto i dnes hřbí, poctivě položil. Potom svatý Václav žádajě věcí nebeských, všěch tělesných věcí sobě za nic nenesa, poslal své posly k svatému otcí papežovi, od něho odpušćenie prosě, aby mohl, svému bratru Boleslavovi kněžstvie vzdada, v zákon svatého Benedikta vjíti. Ale proti tomu bratr jeho Boleslav jeho svatým činuom závidě, tělesných žádajě^f, a nebeských netbajě, chtieše rád, by kterým činem mohl kněžstvie České země dojíti, pro něžto svatého

^c samým] famyem

^d kniežat] knyzat

^e krev] krwe

^f žádajě] zadigie

Václava, bratra svého, na jedny hody lstivým zámyslem do Boleslavě pozval. Tehda svatý Václav smrt svú přédvėděv, nevinný jako ovčička dobrovolně sě vėsti přėpustil. A to s velikú radostí učinil, neb toho bieše dávno žádal, aby pro svatú vie[144v]ru svú krev prolil. A když na těch hodech svatý Václav s svými rytieři na večėři sedieše, propovėdě k nim a řka: Zajtra u vigiljí rajského probošta svatého Michala kalich utrpenie pro mého milého Hospodina pítí budu, aby svatý Michal duši mú Hospodinu obėtoval. A vy tuto také se mpnú jasně píte a hodujte, neb již od tohoto času vína s vámi pítí viec nebudu této úrody. To řek, svatý Václav od večėře vstal, Bohu podėkovav, skrúšeným² srdcem sě nábožně zpoviedal, a tu žalostivě za své i svých blízních hřiechy zaplakav, na modlitvu sě až přės prvospí oddal. A potom nábožně na jitřní vstav, pravé svėtlúcie slunce, ješto duši osvėcije, tělo krále nebeského přijal. A když tak svatý Václav, nebeské svėtlosti odėním sě ohradiv, po tmě jdieše, nemilostivý bratr jeho Boleslav s vražedlným úmyslem ze tmy naň vstúpil a tu, hřiešná tempnost proti svėtiej svėtlosti, bratra svého svatého Václava nemilostivě ranił. Po niejzto ráně ten sám zlý Boleslav ihned letěl, nejmajě moci nad sluhú božím. Ale svatý Václav chtě dobrovolně obět svú vzdáti Bohu a duši svú, točíš tělesenstvie své dáti pro milého Jezukrista, vezma bratra svého meč, jemu vrátil a řka: Vuole tvá bud' v tvú rukú. Pro to sě zlý Boleslav nic neobmėkčil, ale s svými nemilostivými lidmi opėt sě naň obořiv, svého bratra svatého Václava zabil. A ta svatá dušė slavně do nebes svatými anděly vznesena. Potom ta svatá krev, ješto byla na stěnu střělila, jako volajíc na vražedlného bratra, dlúhé časy ižádným řemeslem setřieti nemožena. Potom skrzě svatého Václava Buoh zřějmé divy v Čechách i v jiných vlastech činil. A zvlášče v tu [145r] hodinu, v nízto svatý Václav svú krev prolil, zjevil sě Spasitel na kříži pně králi dáčskému a takto k němu mluvě: Chceš li svých hřiechóv odpušćenie u mne obdržěti, učiň kostel ve jmě mého milého mučenníka svatého Václava. Z toho viděnie král sě probrav, kostel krásný ve jmě svatého Václava učiniv slovutně nadal. A tu jeho svatě jmě jako i v Čechách u veliciej chvále jmají až do dnešnieho dne. V těch také časiach ta přėzla svatě viery nenávisticě Drahomiř, pohanka, máte svatého Václava, všech nevěrných mater zlostný příklad, již svéj sě krvi protiviec, svatého Václava, svého syna, smrt byla zjednala, proto božím přėpušćením přėd Pražským hradem jako ona prokletá města Dathan a Abiron sě jest propadla. A ta propast jest zřějmě všem známa až do dnešnieho dne. A ti také ohavní vražedlného Boleslava pomocníci rozličnú boží ranú všickni jsú hanebně sešli.

² nelze vyloučit čtení „skrušeným“

Souhrnná ediční poznámka

Elektronické knihy starších česky psaných památek jsou pořizovány výhradně z rukopisů a starých tisků z období 13.–18. století. Při ediční práci je uplatňován kritický přístup k vydávanému textu. Texty jsou transkribovány, tj. převedeny do novočeského pravopisného systému, s tím, že jsou respektovány specifické rysy soudobého jazyka. Elektronické edice vznikají na akademickém pracovišti zabývajícím se lingvistickým výzkumem, proto je mimořádný důraz kladen na interpretaci a spolehlivý záznam jazyka památky.

Transkripce textů se řídí obecně uznávanými edičními pravidly, jimiž jsou pro období staré a střední češtiny zejména texty Jiřího Daňhelky *Směrnice pro vydávání starších českých textů* (Husitský Tábor 8, 1985, s. 285–301), *Obecné zásady ediční a poučení o starém jazyce českém* (in: Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1957, s. 25–35) a *Obecné zásady ediční a poučení o češtině 15. století* (in: Výbor z české literatury doby husitské. Svazek první. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963, s. 31–41) a text Josefa Vintra *Zásady transkripce českých textů z barokní doby* (Listy filologické 121, 1998, s. 341–346). Tato obecná pravidla jsou přizpůsobována stavu a vlastnostem konkrétního díla. Při transkripci textu editor dbá na to, aby svou interpretací nesetřel charakteristické rysy jazyka a textu, zároveň však nezaznamenává jevy, které nemají pro interpretaci textu či jazyka význam (tj. např. grafické zvláštnosti textu).

Součástí elektronických knih je textověkritický a poznámkový aparát, jehož obsah a rozsah je zcela v kompetenci jednotlivých editorů. Bez výjimek jsou v kritickém aparátu zaznamenány všechny zásahy do textu, tj. emendace textu. Pravidelně jsou zaznamenávány informace týkající se poškození či fragmentárnosti předlohy, nejistoty při interpretaci textu atp. Naopak méně často jsou uvedeny věcné vysvětlivky a zřídka jsou zachyceny mezitextové vztahy.

Elektronické edice neobsahují slovníček vykládající méně známá slova. K tomuto účelu slouží slovníky zapojené do jednotného vyhledávacího systému *Vokabuláře webového* (<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>), případně též slovníky nezapojené do tohoto vyhledávání (<http://vokabular.ujc.cas.cz/zdroje.aspx>).

Struktura a forma elektronických edic

Text edice je strukturován, tj. povinně je v něm zaznamenávána uzuální foliace či paginace. V závislosti na charakteru předlohového textu mohou být v elektronické knize uvedena čísla veršů (u veršovaných předloh) či označení kapitol a veršů (u biblických textů).

Dále je naznačena i další struktura textu, tj. text je členěn pomocí nadpisů a podnadpisů na nižší celky.

Součástí elektronických edic je textověkritický a poznámkový aparát.

Ve formátu PDF je tento aparát zachycen v poznámkách pod čarou umístěných na konkrétní stránce, ve formátu EPUB je textověkritický a poznámkový aparát uveden v poznámkách v závěru dokumentu:

- ^a – malé písmeno v horním indexu označuje emendace. U emendací je na prvním místě uvedeno kurzivou správné (tj. opravené) znění textu ve shodě s edicí, za grafickou značkou] je uvedeno chybné znění pramenné předlohy
- ¹ – arabská číslice označuje poznámky a komentáře nejrůznějšího druhu, které editor pokládal za důležité pro interpretaci textu

Formát EPUB umožňuje hypertextový přechod z různých částí textu (z položek obsahu, z indexových číslic a písmen textověkritického komentáře) na jiný text. Upozorňujeme, že některé elektronické čtečky nemusí podporovat všechny zamýšlené formáty a funkce.

V elektronické edici je dále použito těchto typů závorek a dalšího grafického značení:

závorky

- {} ve složených závorkách je zaznamenán text, který má charakter přípisu. Rozlišujeme přípisky podle umístění v textu (marginální a interlineární) a přípisky podle stáří vzhledem k základnímu textu (soudobou rukou a pozdější rukou).
- [] v hranatých závorkách je zaznamenán text, který není součástí předlohového textu, ale který lze na základě pravděpodobnosti či jiného textu do edice doplnit; text v hranatých závorkách může být doplněn i o poznámku (značenou arabskou číslicí v horním indexu) s údajem, odkud je text doplněn. V hranatých závorkách jsou rovněž umístěna čísla a údaje určující strukturu textu (foliace, paginace).

odlišné písmo

- *kurziva* označuje text, který byl editorem interpretován jako text nečeský; dále nerozlišujeme, o jaký jazyk se jedná, avšak nejčastěji se vyskytuje latina
- větším písmem jsou označeny nadpisy a podnápisy
- různou velikost písma či *kurzivní řez* některé čtečky nerozlišují

Komentář editora

Staročeský překlad latinské svatováclavské legendy od Karla IV. se dochoval ve čtyřech verzích; jejich přehled viz pod zkratkou KarVácl in: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha 1968, s. 82, 97.

Text naší edice vychází z rukopisu označeného podle úzu *Staročeského slovníku* KarVáclB a obsaženého v tzv. *Pasionálu muzejním* (PasMuzB, uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou III D 45) na foliích 141v–145r, datován je rokem 1379.

Původní text je psán ve dvou sloupcích. Písař užil tzv. mladšího spřežkového pravopisu, v textu se nevyskytuje žádné diakritikon. Písař byl značně pečlivý, omyly či chyby jsou spíše ojedinělé; emendujeme je a v poznámce uvádíme původní, chybné znění.

Text v podobě reflektující současný stav poznání staré češtiny vychází samostatně poprvé (v nedávné době byl vydán ve *Výboru ze starší české literatury*. Praha 2011, ovšem jen s textově kritickým aparátem a obecnou ediční poznámkou vztahujícími se k *Výboru* jako celku).

Při přepisu jsme se řídili obecně uznávanými edičními pravidly, jimiž jsou pro období staré češtiny zejména texty Jiřího Daňhelky *Směrnice pro vydávání starších českých textů* (Husitský Tábor 8, 1985, s. 285–301) a *Obecné zásady ediční a poučení o starém jazyce českém* (in: *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha 1957, s. 25–35).

Z problematičtějších pravopisných jevů explicitně zmiňme pouze následující:

a) jotaci v krátkých slabikách (resp. její kolísání) přepisujeme podle pramene (např. *wffie/wffe* → *všě/vše*)

b) u vlastních jmen osobních zachováváme prvky tzv. cizího pravopisu, píšeme tedy *Spytigneus*, *geminátu Cyrill(us)* nebo *aspirované „th“: Thuman, Dathan*

Dříve byla legenda vydána roku 1878 Josefem Emlerem (*Spisové císaře Karla IV. Památky (staré) 4*. Praha, s. 109–118). Emlerem uplatněné „předgebauerovské“ transkripční zásady daly vzniknout edici, která – z dnešního pohledu – obsahuje množství chyb. Přesto je toto vydání dodnes cenné pro uvádění variant z textů KarVáclA a KarVáclD.

Pro další informace odkazujeme opět ke svazku úvodních statí *Staročeského slovníku* (viz výše), konkrétně ke zkratkám KarVácl a PasMuzB. Informaci o latinské předloze staročeského překladu viz např. in: Nechutová, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000, s. 124–125.

Tato edice je autorské dílo chráněné ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, a je určena pouze k nekomerčním účelům.